

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології
та соціальних комунікацій

IX

**ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

15-16 квітня 2021 року

Матеріали

2. Беценко Т. Фольклорні джерела поетичної мовотворчості Андрія Малишка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 24, том 1. С. 7–11.

4. Вибране. Поезії. Київ: Радянський письменник, 1978. 296 с.

5. Войтович В. Генеалогія богів давньої України. Рівне: Видавець Валерій Войтович, 2007. 556 с.

6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006, С. 564–566.

7. Лозко Г. С. Українське народознавство. Київ: АртЕК, 2004. 472 с.

8. Малишко А. «Жайворонка срібляний смичок». Київ: Веселка, 1988. 270 с.

9. Малишко А. «Зорі світ провіщають : лірика та поеми». Київ: Дніпро, 1969. 302 с.

8. Павличко Д. Магістралями слова. Київ, 1977. С. 106–171.

9. Письменники Радянської України: Бібліографічний довідник. Київ: Радянський письменник, 1970. С. 272–273.

10. Поетичні твори: Літературно-критичні статті. Вступна стаття О. В. Шпильової; упоряд. і приміт. Н. М. Гаєвської. Київ: Наукова думка, 1988. 736 с.

11. Потапенко О., Дмитренко М., Потапенко Г. та ін. Словник символів. Київ: Редакція часопису «Народознавство», 1997. 156 с.

12. Словник символів культури України. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.

13. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 458–459.

Науковий керівник: Т. П. Беценко, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Марина Набок,

канд. філол. наук

доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян

Сумського державного університету

Гьокальп Каяпинар,

випускник Сумського державного університету

АРХЕТИПНА ОСНОВА ПОНЯТТЯ «РІД» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ТУРЕЦЬКІЙ УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Актуальність дослідження. Національна свідомість відображає своєрідний генетичний код, в основі якого стародавні уявлення про людину і світ. Особливу увагу ми звертаємо на первні колективного підсвідомого, як важливого чинника світопізнання і світорозуміння нації, поняття «Рід», пізнання яких важливе передусім для збереження національної природи

людини, народу, становлення і розвитку міжкультурного спілкування загалом. Саме «у процесі міжкультурного взаємообміну виявляємо своєрідність світосприйняття і світорозуміння кожного окремого народу» (Набок, 2018, с. 201).

Мета нашої роботи – розглянути Рід, як універсальне поняття на позначення духовних, моральних, етичних принципів, що взаємодіють між Людиною і Всесвітом в українських народних думках та народній творчості Туреччини. Охарактеризувати національні архетипи-символи на позначення Роду, порівняти явища сакральної свідомості народів. Такі порівняльні фольклористичні дослідження проводяться вперше, що становить на сьогодні їх новизну.

Архетип (грец. *arche* – початок, походження і *typos* – форма, відбиток) – прообраз, первісний образ, ідея, за Олегом Ольжичем – первень. Національні первні спостерігаємо у фольклорі: символіці міфів, казок, обрядів, традицій, народних думках зокрема. Найвиразніше первні постають в національних культурах, втілюючи досвід родів. Відтак, первісну символіку РОДУ в українських народних думках і турецькій народній творчості ми розглядаємо крізь призму поняття «Час», що є виявом зв'язку поколінь, їх єднання, а отже, показує витоки культурних праобразів, їх часопросторову трансформацію в жанр дум, турецькі народні пісні, звичаї, обряди. «РІД» же розглядаємо як поняття на позначення духовних, моральних, етичних принципів, що взаємодіють між Людиною і Всесвітом. Подібні зв'язки маємо і у мові, що використовує «різні засоби для передачі сакральних кодів загальнолюдських цінностей наступним поколінням» (Бедлінський, Набок, 2020, с. 223): вРОДливий, приРОДа, вРОДити, наРОД, гоРОД, поРОДа, наРОДити, нагоРОДити, переРОДження та інші.

О. Лук'яненко потрактує Рід як суму окремих характеристик Р+О+Д (Р+І+Д). Зміна кожної складової дає наступне тлумачення поняття РОД = безкінечний інформаційний потік (РО) глибинної генетичної пам'яті (Д) (або ж: РІД = багатократно примножений потік (РІ) родової генетичної пам'яті (Д))

(Лук'яненко, 2009). Таку кодову пам'ять наші предки передавали молодому поколінню шляхом навчання, залучення їх до віршування, співу, танцю: «Великим здобутком було те, що вивчення нового матеріалу поєднувалося із залученням дитини до господарської діяльності разом із дорослими. Волхви, родичі та старші діти наводили приклади віршування, співу. Молоде покоління на основі прикладів здобувало розуміння, як краще складати вірші, як співати та організовувати танцювальний супровід. Систематизація отриманих знань проходила паралельно із осяганням нових висот у дисципліні. ... Хоровий та сольний спів, правила римування, словниковий запас дітей, танцювальні уміння й навички – все перевірялося під час взаємодії з тими, хто міг виступати у ролі вчителів: волхвів, родичів, старших дітей. Кульмінація всього попереднього процесу – Коляда. Це – вирішальний іспит для учнів, які до цього часу осягали науки та мистецтво. Спів та танці оцінювалися під час театралізованих дійств» (Лук'яненко, 2009). На сьогодні така традиція виховання молодого покоління втрачена. В обрядовому фольклорі українців збережено лише певні її прояви, наприклад, в театралізованому дійстві «водіння кози», традиції «носити вечерю родичам» та ін. В українських народних думах послідовником таких психолого-педагогічних вчень волхвів, старших родичів є *оповідач, творець і виконавець* народної думи. Вони є продовжувачами національного родового виховання, адже виспівуючи образи героїв думи, кобзар ніби «морально «перезавантажує» свідомість слухачів, перенастроює й узгоджує її з традиційними нормами поведінки» (Черемський, 2018). Виконуючи думу, оповідач, творець і виконавець пробуджував «родові гени», виховував, невимушено допомагав слухачам злитися зі Всесвітом, увійти в його склад. Його творчий процес, як і процес волхів, сприймаємо як явище психо-космічне, що «виникло на перетині взаємодії мисленневопочуттєвого світу людини з енергетичними потоками Космосу» (Лук'яненко, 2009), як «визнання, дотримання та розвиток народних традицій, звичаїв та обрядів як спосіб реалізації архетипних законів Предко-Вічності-Майбуття» (Азьомов, 2018). Таке співвідношення Людини і Космосу втілено у прадавніх віруваннях наших предків, коли РІД (РОД) був зачинателем

усього живого, «Господарем світу», батьком БІЛОБОГА чи ДІДА (головний бог добра) й ЧОРНОБОГА (символ боротьби добра і зла) (Братко-Кутинський, 1996). Часто саме кобзарів та лірників називали «Божими людьми», «дідами». ДІД в культурі українців, як носій архетипної родової пам'яті, добра, тісно пов'язаний з ДИТЯМ, яке утримує в собі знання, почуття свого пращура та продовжує жити в досконалості (Братко-Кутинський, 1996). Тож, оповідач творець і виконавець дум, як носій духовних цінностей, народної моралі, етики, естетики, намагався злитися з буттям, увійти в його склад, вказавши продовжувачам роду, а, отже, й слухачам дум, на важливість у виборі того, що є корінням морального життя, морально-етичним первнем, бо таким чином можна протистояти злу, байдужості. Прикладами цього є думи невідьницького циклу, де засуджується зрада родових цінностей «Втеча трьох братів із города Азова»; героїчного циклу «Про Хмельницького та Барабаша», в якій карається на смерть зрада козацьких принципів, «Оренди» – виголошується покарання тим, хто посягнув на честь, свободу роду козацького; думи соціально-побутового циклу як «Сестра і брат», в якій закликається не бути байдужим один до одного та інші. Відтак, можемо говорити про позапросторовість, позачасовість буття кобзаря і лірника, а, отже, й про сакралізацію його образу, яка «постійно присутня в подальшій діяльності співця і проявляється в усіх вимірах співоцького буття» (Савчук, 2017).

У турецькій народній творчості музичне мистецтво має свою унікальну природу. *Sazende* (сазенде) – так називали тих, хто грав на музичному інструменті, *Hanende* (ханенде) – того, хто співав. Першим народним інструмантом був *Koruz* (копуз), який робили зі шкіри та різних сортів дерев, переважно грецького горіха, шовковиці. Струн було дві-три, зроблених з хвоста коня чи кишечника вовка (чи)або барана (*Bağlamanın tarihçesi*). Різновидом копуза був інструмент *dombira* (домпра). *Bağlama* чи *saz* (баглама, саз) – народний турецький інструмент, на якому грають і дотепер, з'явився у 18 столітті. Завданням співака було виспівати хоробрість воїнів, донести народу важливість військового походу для майбутнього імперії. Важливим значенням у

грі на копузі було його звучання. Звук, мелодію мали почути якомога більше людей, тому до виготовлення цього народного інструменту готувалися дуже ретельно – вибирали найкраще дерево, за особливими технологіями обробляли та висушували кишечники тварин, щоб зробити з (нього)них струни. Таким чином, сила звучання копуза, домри, саза мала привернути увагу для того, щоб народ відчув силу, радість підготовки до походу, перемогу в ньому, виховував у родині безстрашність перед ворогом, готовність у бою бути ще сміливішими «cesaretlendiren». У цьому головна роль відводилася саме грі на музичному інструменті, який мав голосно звучати.

Kara kış köyüme gelende,
 Lapa lapa kar yere düşende
 Dombıramı alırım,
 Yürek sazımı çalarım,
 Kaygılarımı hiç söylemem.
 Dombıra sazımı işiten babalar (yiğitler)
 Коли приходить зима,
 Коли падає сніг,
 Я беру свою домру та граю.
 Я не говорю про свої переживання,
 Герої слухають звук домри,

(Dombra), –

так в народній турецькій пісні засобом гри на інструменті співак виражає свої внутрішні переживання, які співзвучні з переживаннями воїнів.

Знаходячись далеко від дому, гра об'єднувала їх в одну військову родину, вселяла віру в спільну перемогу. Таким чином, співогра для виконавця була засобом самовираження, об'єднання, причетності до Роду славного війська, де цінувалися та передавалися наступним поколінням хоробрість, самопожертва, краса перемоги. Ця ідея простежується і в турецькому прислів'ї: «Türkler sadece savaşta rahat eder» («Турки втішаються лише на війні»).

Первень Роду в українському і турецькому фольклорі тісно пов'язаний з образами матері та батька. В українців Рід наділений життєдайною енергетикою, що виражається в певних законах світобудови, де центральним образом є триєдина життєтворча сила Батька (Вогонь), Матері (Води) та їх дітей (Життя Насущного) (Братко-Кутинський, 1996). Вогонь і вода були основними атрибутами усіх народних обрядів від народження українця і до його смерті. Тому в образах батька та матері утверджувалася національна ідеологія життєтворення, бо їх шанували як творців Всесвіту. Така сакральність передавалася і земним батькам, бо вважалося, що вони є земним втіленням небесних, космічних батьків.

В українців первень Матері, Великої Матері виник під впливом магічної причетності людини до землі, природи, які зберігають та передають українцям силу і славу предків. Природний потяг українців до землі, як життєдайної основи, втілено в образах Водяної Матері, Землі-Матері, Лісової Матері, Матері Вогню, Матері Врожаю або Мокоші, Печі-Матері, Польової-Матері, Матері-Слави, Матері-Свободи (Плачинда, 1993).

Первні Роду в турецькій народній творчості представлені у міфах, легендах, казках. У міфології жіноче і чоловіче начала втілені в астральній символіці Сонця (Günes) та Місяця (Ay), де Сонце – Мати, Місяць – Батько: «Türklerde genel olarak, “Günes-Ana” ve “Ay-Baba” deyimleri kullaniliyordu» (Türk Mitolojisi'ne Göre Günes, Ay Ve Yıldizlar).

У доазіатські часи Сонце та Місяць були тільки чоловіками. Вважалося, що Сонце нагрівало воду в печері і це місце ставало ніби утробою матері, де зі слизу та води народився першопредок – Місяць-Ата. Це, в значній мірі, пояснює верховенство чоловіка в турецькій родині та повагу до матері, як берегині та продовжувачки роду. Так, наприклад, родичі по материнській лінії вважалися ближчими за батькових. У сучасній турецькій сім'ї ніхто не має права першим сісти за стіл їсти. Всі чекають батька, чи найстаршого у родині.

Висновки. Таким чином, первень Роду в українських народних думах і турецькій усній народнопоетичній творчості має свою національну природу,

зумовлену особливістю світосприйняття, світорозуміння і світовідтворення кожного народу (Набок, 2020). Багатство художнього змісту народних творів – це той ґрунт, на якому в природній єдності постають моральні принципи, естетичні ідеали нації, на основі яких мають формуватися основоположні підстави розвитку сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Азьомов, В. Духовна Архетипна Система Етнонаціонального як основа літературознавчого аналізу художнього твору, творчості письменника та національного літературного поступування. *Формування національних основоположних підстав сучасного українського народознавства та літературознавства: збірник наук. статей*. Випуск І. Упорядники Олексій Вертій, Олена Новікова. К.: Українська літературна газета, 2018. 75 с.
2. Братко-Кутинський, О. Феномен України. К.: Вечірній Київ, 1996. 394 с.
3. Bağlamanin tarihçesi. URL: <http://www.esermuzik.com.tr/baglamanin-tarihçesi>
4. Dombra. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yPsUxLLeV1E>
5. Набок, М. У пошуках сакральних мовних кодів загальнолюдських цінностей (на матеріалах запозичень російської, української та русинської лексики). *Русин*, 2020. № 60, 198–212. DOI: 10.17223/18572685/60/13
6. Лук'яненко, О. Родоцентрична педагогіка. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/1>
7. Nabok, M. Ukrainian National Dumas: National Perceptions in the Process of Intercultural Communication. *PSYCHOLINGUISTICS*, 2018, 24(2), 198–217. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-198-217>
8. Nabok, M. (2020). Teaching Ukrainian Folk Dumas at University: analysis in context of intercultural communication. *Advanced Education*, 2020, 16. 4–8. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.184554>
9. Плачинда, С. Словник давньоукраїнської міфології. К.: Укр.письменник, 1993. 63 с.
10. Савчук, О. Традиційний кобзарський світогляд в світлі філософської системи Г.С.Сковороди. *Традиційні музичні інструменти кобзарів і лірників: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (2 червня 2017 р.)*; упоряд. К.П.Черемський. Харків: Видавець Олександр Савчук; НЦНК «Музей Івана Гончара», 2017. С. 144–152.
11. Türk Mitolojisi'ne Göre Günes, Ay Ve Yıldizlar. URL: <http://sibelatasoy.com/turk-mitolojisine-gore-gunes-ay-ve-yildizlar/>
12. Черемський, К. Етномедичні аспекти практики українських традиційних співців-музикантів. *Актуальні питання сучасного виконавства на традиційних кобзарських інструментах: матеріали науково-практичної конференції (26-27 червня 2018 р.)*; упоряд. К.П.Черемський. Харків: Видавець Олександр Савчук; НЦНК «Музей Івана Гончара», 2018. С.178–193.